
ÖTÜKEN

İSLÂM MECMUASI VE MUALLİM MECMUASI YAZILARI

Ziya Gökalp

Hazırlayan
Dr. Salim Çonoğlu

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1422
KÜLTÜR SERİSİ: 831

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-605-155-826-4

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Kapak Tasarımı: GNG Tanıtım

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Karakış Basım

Baskı: İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika Numarası: 12531 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul- 2019

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 7
"İslâm ve Muallim Mecmuası Yazıları" Üzerine 11

İSLÂM MECMUASI YAZILARI

İslâm Terbiyesi 25
İslâm Terbiyesinin Mahiyeti 25
Fıkıh 29
Fıkıh ve İçtimaiyat 29
İçtimaiyat 35
İçtimaî Usul-i Fıkıh 35
Hüsn ü Kubh 40
Örf Nedir? 43
Kıymet Hükümleri 50
İçtimaî Neviler 53
Örf Edebiyatı: Yasaya Doğru I 60
Örf Edebiyatı: Yasaya Doğru II 62
Örf Edebiyatı: Yasaya Doğru III 64
Tahmid: Çocuk Duaları I 66
İlahi 68
Yasaya Doğru Türk'e Göre: Millet 70
Diyanet ve Kaza Yasaya Doğru 72
İslâm İçtimaiyatı 77
Dinin İçtimaî Hizmetleri I 77
Dinin İçtimaî Hizmetleri II 81
Dinin İçtimaî Hizmetleri III 87
Din ve Şerîat 93
İttihat ve Terakki Kongresi 6 97
İttihat ve Terakki Kongresi 102
İttihat ve Terakki Kongresi Münasebetiyle 114
İttihat ve Terakki Kongresi Münasebetiyle 120

MUALLİM MECMUASI YAZILARI

Terbiye ve Milliyet 139
Millî Terbiye I 139
Millî Terbiye II 148
Millî Terbiye III 157
Millî Terbiye IV 165
Terbiye Münakaşaları 172
Millî Terbiye V 172
Millî Terbiye VI 185
Millî Münakaşaları 194
Millî Terbiye VII 194
Maarif Meselesi I 206
Maarif Meselesi II 216
Tevfik Fikret ve Rönesans 225

KAVRAMLAR VE İSİMLER SÖZLÜĞÜ 231

SUNUŞ

Geçen yüzyılın başlarında başlayan ve imparatorluğun yıkılıp Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuna giden yıllarda etki derecesi en yüksek fikir ve bilim adamlarının başında hiç şüphe yok ki Ziya Gökalp gelmektedir. "Bedenimin babası Ali Rıza Efendi, hislerimin Namık Kemal, fikirlerimin Ziya Gökalp'tır" diyen Mustafa Kemal, aslında bir bakıma bu gerçeği ifade etmektedir. Ziya Gökalp, büyük bir fikir adamıdır. Ama aynı zamanda çağının bütün modern ve pozitif bilgilerini bilimsel bir disiplinle okuyup irdeleyen ve Türk toplumuna uyarlayan öncü bir bilim adamıdır. Sosyolojinin kurucusudur, kültür ve medeniyet tarihi biliminin öncülerindendir, Fuat Köprülü'yle beraber halk biliminin bilim olmasını sağlayan ilk isimlerdendir. Gökalp, çöküş ve kurtuluş döneminde ortaya çıkan siyasi lider Mustafa Kemal'in uygulayıcılığının arkasındaki fikrî ve teorik güçlerin en etkilisidir. Belki günümüzde Gökalp'a ihtiyaç duyulmasının sebeplerinden birisi de yeni yüzyılın başlarında toplumun aynı sancıları ve felaketleri yaşamama arzusu olmalıdır. Aslında bizi Gökalp'ın yeniden okunması, anlaşılması ve değerlendirilmesinin, dolayısıyla eserlerinin yeniden yayına hazırlamasının gerektiğine iten düşünce de budur.

23 Mart 1876'da Diyarbakır'da dünyaya gelen Ziya Gökalp, çalkantılı bir eğitim hayatının ardından bir yandan araştırmalar yapıp sosyoloji dersleri vermeye çalışırken, diğer yandan siyasetle de irtibat halinde olmuştur. Yaptığı araştırmalar ve yayımladığı eserler, onu üniversiteye çekerken siya-

setle olan ilişkileri nedeniyle hapishane ve sürgün yılları da yaşamak zorunda kalmıştır. Diyarbakır'da otuz üç sayı çıkan *Küçük Mecmua*'nın hemen her sayısında araştırma yazılarını ve şiirlerini yayımlayan Ziya Gökalp, diğer yandan *Türk Yurdu, Halka Doğru, Türk Sözü, İslâm Mecmuası, İçtimâiyyat Mecmuası, Millî Tetebbûlar Mecmuası, Yeni Mecmua* gibi çeşitli dergilerde de yazılar yazmaya devam etmiştir. Atatürk'ün de isteğiyle *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yazılar yazmış, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında ve kültür politikalarının geliştirilmesinde siyasî kadrolara önemli katkılar yapmıştır. Türkiye'de Türklük, İslamlık ve Batılılaşma gibi kavramları "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak" adlı kitabıyla tartışmaya açmış; Türkçülüğün tarihi, hars, medeniyet, millî vicdan, millî tesanüt kavramlarının izahını ve dilde, dinde, ahlâkta, hukukta, felsefede, siyasette Türkçülüğü *Türkçülüğün Esasları* başlıklı çalışmasında anlatmıştır. Ölümünden sonra basılabilen *Türk Medeniyeti Tarihi* adlı kitabı ise Türklerin dini, bilimi, felsefesi, devlet ve aile yapısı üzerine hazırlanmış ciddi bir çalışmasıdır.

Gökalp 24 Ekim 1924 tarihinde vefat etmiştir. 2018 yılı vefatının 94. yılıdır. Asırlık döngü ve kırılmalara uğramadan önce geçmişin tecrübelerini birinci elden eserlerden okumak -her ne kadar okuyup hafızamızı canlı tutan bir toplum olmasak da- her halde yeni sıkıntılara karşı tedbir geliştirmeye yardımcı olacaktır.

Bu çerçevede Prof. Dr. Mustafa Özsarı, Prof. Dr. Salim Çonoğlu ve Doç. Dr. Halil İbrahim Şahin'le birlikte Gökalp'ın eserlerinin yeniden basımını bir proje olarak Ötüken Neşriyat'a götürdüğümüzde Nurhan Alpay Bey'in sıcak ve samimi ilgisiyle karşılaşmamız, eserlerin hazırlanmasında bize yol yordam göstermesi, düşüncelerimizde yalnız olmadığımızı göstermiş ve bizi teşvik edici olmuştur. İlk etapta Gökalp'ın en temel dört eserini, yani *Türkçülüğün Esasları, Türk Medeniyeti Tarihi, Türk Töresi* ve *Türkleşmek İslamlaşmak Muasır-*

laşmak'ı yayıma hazırladık. Daha sonra ise *Kızıl Elma*, *Yeni Hayat* ve *Altın Işık* yayımlandı. Bu tür mensur eserlerde Nurhan Alpay Bey'in, yayınevi olarak İsmail Gaspıralı serisinde uyguladıkları yöntemi tavsiye etmesiyle, metinlerin bütünlüğünü bozmadan parantez içi açıklamalarla Gökalp'ı hem aslından okuma hem de küçük desteklerle anlama esaslı bir yöntem uygulamaya çalıştık. Gökalp'ın manzum eserlerinde ise şiirlerin anlam ve ahenk bütünlüğünü bozmamak için bilinemeyecek kelimelerin anlamlarını dipnotlarda vermenin daha doğru olacağını düşündük. Ayrıca Gökalp'ın daha önce muhtelif dergilerde yayımladığı ve sonradan kitaplaştırdığı yazı ve şiirlerini de bir çeşit tenkitli basım sayılabilecek biçimde karşılaştırmalar yaparak dipnotlarla açıklama yoluna gidilmiştir. Daha geniş açıklama ve ayrıntı gerektiren durumlarda kullanılmak üzere her eserin sonuna birer "Kavramlar ve İsimler Sözlüğü" eklemeyi de amaca uygun gördük. Çünkü Gökalp'ı okumak sadece kelimelerin karşılıklarını bulmak ve bilmekle mümkün değildir, onun bilimsel terminolojisini ve özellikle eserlerinde çok sık kullandığı Batı ve Doğu'nun temel eser ve isimlerini tanımak da gerekecektir

Gökalp'ın eserlerini yayımlayan Kültür Bakanlığı'nın kitaplarının bugün artık baskısı tükenmiştir. Gökalp'ı yeniden yayımlayan birçok yayınevi ise sadeleştirilmiş metinler neşretmektedir. Oysa bugün Gökalp'ın eserlerinin ilk baskıları da dâhil olmak üzere eski yazı metinlere daha rahat ve kolay ulaşabiliyoruz, internet ortamı önümüze son derece geniş bir bilgi ve kaynak birikimi seriyor.

Özellikle günümüzde yüzeysel, popüler ve politik bilgi kaynakları karşısında savunmasızca bilgi kirliliğine maruz kalmaları ve dolayısıyla millî kültür ve medeniyet tarihi konularında kimlik buhranı yaşamaları muhtemel ve mümkün olan gençlerin Gökalp okuması elzemdir. Aslında yaklaşık yüz yıl öncesinden, günümüz gençlerine, meraklılara, bilim ve düşünce dünyasından araştırmacılara, kısacası geniş bir

okuyucu kitlesine Gökalp, Gökalp'ın eserleri "değişen bir şey yok" demek istiyor. Okuyucuyu Gökalp'la baş başa bırakıp Gökalp'ın bütün eserlerinin yeniden yayımlanmasının Ötüken Neşriyat'a pek yakıştığını vurgulamak istiyoruz.

Prof. Dr. Ali DUYMAZ
Ziya Gökalp Bütün Eserleri
Yayına Hazırlama Kurulu Adına

"İslâm ve Muallim Mecmuası Yazıları" Üzerine

Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran siyasi aktörlerin ortaya koyduğu ve temellendirmeye çalıştığı Cumhuriyet ideolojisini siyasal, kültürel, sosyolojik, felsefi anlamda geliştiren, şekillendiren en önemli kaynaklardan biri de, Ziya Gökalp'ın kitapları, makaleleri ve şiirlerinde ortaya koyduğu Türkçülük ideolojisidir. Bu çabalarıyla Türk milliyetçiliğinin ideologluğunu da yapan Gökalp, kendisine kadar dağınık bir halde gelen düşünceleri bir araya getirerek, sonunda gerçek anlamını bulan bu düşünceye Türkçülük adını vermiş ve Türk milletinin bundan sonra gideceği yolu tayin etmiştir. İmparatorluk sürecinden "Ulus-devlet"e geçiş döneminde yaşayan Gökalp'ın, insanların kafalarının karışık olduğu bir dönemde, bu karışıklığa çözüm bulmak amacıyla Türk toplumu ve kültürü üzerine yaptığı sosyolojik, kültürel ve siyasal teori ve değerlendirmeler bugün de gerçekliğini devam ettirmektedir.

Ziya Gökalp, büyük bir fikir adamıdır. Ali Duymaz'ın ifadesiyle, aynı zamanda çağının bütün modern ve pozitif bilgilerini bilimsel bir disiplinle okuyup irdeleyen ve Türk toplumuna uyarlayan öncü bir bilim adamıdır. Sosyolojinin kurucusudur, kültür ve medeniyet tarihi biliminin öncülerindendir, Fuat Köprülü'yle beraber halk biliminin bilim olmasını sağlayan ilk isimlerdendir. Gökalp, çöküş ve kurtuluş döneminde ortaya çıkan siyasi lider Mustafa Kemal Atatürk'ün uygulayıcılığının arkasındaki fikrî ve teorik güçlerin en etkilisidir.[1]

---

[1] Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Hazırlayan: Salim Çonoğlu, İstanbul 2015: Ötüken Neşriyat.

Rıza Kardaş'a göre, imparatorluk coğrafyasının doğu ucunda (Diyarbakır) doğup, batı ucunda (Selanik) fikir dünyasına Gökalp adıyla katılarak, Türkiye'nin sosyal ve kültürel problemlerine ışık tutmuş ve çözüm üretmiş Ziya Gökalp,[2] sadece kitaplarıyla değil, muhtelif dergilerde yayınladığı makaleleriyle de fikirlerini ve görüşlerini ortaya koymuş bir düşünürdür.

Bu çalışmada da Ziya Gökalp'ın İslâm ve Muallim mecmualarında yayınlanmış makaleleri bir araya getirilmiştir.

"Müslümanların fâidesine çalışır", "Dinli bir hayat, hayatlı bir din" ifadesini ilke edinen *İslâm Mecmuası*, Çavdar'ın ifadesiyle; 1908'de yayınlanmaya başlayan ve bir süre sonra yazı kadrosu dağılmaya yüz tutan *Sırat-ı Müstakim* dergisi ile, 1911 yılında yayınlanmaya başlayan *Türk Yurdu* dergisi arasında yer bulmaya çalışırken kendisini İslâmcı-Türkçü olarak adlandırılan bir dergi;[3] ama en önemlisi Akpolat'ın tespitiyle; Ziya Gökalp'ın din, ahlâk, eğitim gibi konular üzerinde sosyolojik değerlendirmelerinin yer aldığı, İttihatçıların yarı resmî yayın organlarından birisi, "içtimaiyat" adını almasa da Ziya Gökalp ve çevresinin çıkardığı sosyoloji dergilerinden birisi olarak tanımlanır.[4]

Halim Sabit Şibay'ın idaresinde on beş günlük olarak, 30 Kânunusani 1329-30 Teşrinievvel 1334 (12 Şubat 1914-30 Ekim 1918) tarihleri arasında, altmış üç sayı olarak yayınlanmış olan ve dönemin en önemli din sosyolojisi kaynaklarından birisi durumunda olan *İslâm Mecmuası*'nın yazar kadrosunda başta Halim Sabit olmak üzere çoğu geleneksel eğitiminin yanı sıra modern öğrenim de almış olan M. Şerefettin (Yaltkaya), Mansurîzâde Sait, M.

---

[2] Ziya Gökalp, *Makaleler V*, Hazırlayan: Rıza Kardaş, Ankara 1981: Kültür Bakanlığı Yayınları.

[3] Tuba Çavdar, "İslâm Mecmuası", *Sosyoloji Dergisi*, 10 (3), 2005.

[4] Yıldız Akpolat-Davut, "II. Meşrutiyet Dönemi Sosyolojisinin Kaynakları II; İslâm Mecmuası", *Türkiye Günlüğü*, Mart-Nisan 1997, s.204.

Şemsettin (Günaltay), Ziya Gökalp, Mahmud Esat, Musa Kâzım, Ahmet Agayef (Ağaoğlu), Musa Carullah, Rızaettin Fahrettin, Abdürreşit İbrahim, Bereketzâde İsmâil Hakkı, Ispartalı Hakkı, Besim (Atalay), Bursalı Mehmed Tahir, Köprülüzâde Mehmed Fuat, Aka Gündüz, Ömer Seyfettin gibi isimler yer almaktadır.

İslâm hukukuna geniş yer verilmiş olan *İslâm Mecmuası*'nda, Ziya Gökalp da, din, ahlâk ve eğitim konularının yanında İslâm hukukunu sosyal açıdan inceleyerek "içtimâî usûl-i fıkıh" yani sosyolojik fıkıh yöntemini adıyla yeni bir metot geliştirmeye çalışmıştır. Ziya Gökalp'ın özellikle bu konuda yazdığı diğer makaleleriyle ortaya koymak istediği tez, sosyoloji ile fıkıh arasında bir çatışmanın bulunmadığıdır.

Gökalp, "İslâm Terbiyesinin Mahiyeti" adlı ilk makalesinde, özellikle okullardaki ders müfredatı ve bu müfredat içerisinde çocuklara verilen ve verilmesi gereken terbiye üzerinde durur. Gökalp, Tanzimat'tan evvel çocuklara İslâm terbiyesinin verildiğini ancak Tanzimat'tan sonra memlekete asır terbiyesinin de sokulmaya çalışıldığını belirtir. Ancak asır terbiyesinin yer etmeye başlamasıyla bu sefer de İslâm terbiyesi önemini kaybetmeye başlamıştır. Hâlbuki okul müfredatlarında dinî dersler nicelik itibariyle mühim bir yer tutmaktadır. Gökalp, İslâm terbiyesinde yaşanan bu gerilemenin nicelik açısından değil nitelik açısından değerlendirilmesi gerektiğini vurgular. Çünkü dinî dersler canlı bir surette okutulmamakta, "din muallimleri" bilimsel gerçeklere hâlâ "bidat" nazarıyla bakmakta ve bu suretle öğrencilerin güvenini kaybetmektedirler. Bundan başka dinî terbiyede bilimsel yöntemlerin uygulanmasına henüz başlanmamıştır. Gökalp'a göre bu durum düşünce hayatına da olumsuz bir şekilde yansımıştır. Bu yüzden, Gökalp, İslâm, Türk ve asır terbiyelerinin birbirine yardımcı ve tamamlayıcı terbiyeler olduğunu ve her üç terbiyenin

de gençlere mutlaka verilmesi gerektiğini ifade eder.

"Fıkıh ve İçtimaiyat" makalesinde ise, Gökalp, fıkhın sosyal prensiplerinin, toplumsal şekillerin ve bünyelerin değişmelerine bağlı olduğunu belirterek; fıkhın mutlak emirleri yerine, sosyolojinin bilimsel mefkûresinin tercih edilmesini önerir.

Gökalp, "İçtimaî Usul-i Fıkıh" başlıklı makalesinde, fıkıh ve sosyoloji arasında bağlantı kurmaya ve ikisi arasında bir sentez oluşturmaya çalışır. Gökalp'ın *İslâm Mecmuası*'nda başlattığı, "İçtimaî Usûl-i Fıkıh" tartışmasının, Bakırcı'nın ifadesiyle, Osmanlı toplumunun kurtuluşu için aynı yıllarda ortaya koyduğu; "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak" teziyle ilgili olduğu açıktır. Genel anlamda, Gökalp'ın "İctimâî Usûl-i Fıkıh"a yönelik ortaya attığı ve temelde fıkıhla sosyolojinin, daha genel anlamda İslâm düşüncesiyle Batı düşüncesinin sentezine dayanan düşüncelerini, Osmanlı toplum hayatının tanzim ve terakkisi için öngördüğü bir çözüm yolu olarak değerlendirmek gerekir.[5]

"Hüsn ü Kubh" makalesinde, iyilik ve kötülük meselesinin Kelam ve Fıkıh gibi iki büyük bilim dalının temel konuları arasında olduğunu ifade eden Gökalp, içtimai usul-i fıkıhçıların ilgilendikleri alanlardan birinin de hüsn ü kubh yani iyilik ve kötülük olduğunu söyler. İçtimai usul-i fıkıh teorisini yani sosyolojik fıkıh yöntemini, hüsn ü kubh nazariyesi üzerine temellendiren Gökalp, iyi ya da kötü ile faydalı ya da zararlı olanın, birbirine karıştırılmaması gereken mefhumlar olduğunun altını çizmiştir.

Gökalp'a göre örf, toplumsal hukukun da temeli olmalıdır ve içtihatlar da örfü esas almak suretiyle yapılmalıdır. Bu bağlamda, fıkıhta zamanın değişmesiyle yeni içtihatlara ihtiyaç duyulması esasını, toplumsal olgulara uygular.

---

[5] Mustafa Bakırcı, "II. Meşrutiyet Dönemi Din Sosyolojisinin Önemli Bir Kaynağı: İslâm Mecmuası (1914-1918)", *SÜİFD* (17), s. 180-181.

Gökalp'a göre, toplumsal olgular ve ihtiyaçlar değiştikçe, yeni içtihadlar yapılmalıdır. Böylece sosyolojik bakış açısıyla içtihadı da yorumlamış olur. Bu bağlamda, "Örf Nedir?" adlı makalede örf kavramı üzerinde önemle durur, örfe toplumsal bilinç kavramını yükleyerek onu kutsallaştırır.

"Kıymet Hükümleri" adlı makalesinde ise, toplumu meydana getiren kurumların toplumsal bir imana dayanan kıymetlerin toplamından ibaret olduğunu ifade eden Gökalp, bu kıymetleri; dinî, ahlaki, hukuki, iktisadi, bedii, lisani, diye birtakım sınıflara ayırır. Bu kıymetlerin hiçbirisi ne maddenin tabiatından, ne de ferdin yaradılışından çıkmış değildir; hepsi cemiyetin imanından doğmuş ve onun vicdanında yaşamaktadır. Cemiyetler birtakım türlere, cinslere bölündüğünden her cinse ve her türe ait cemiyetler için başka başka kıymetler vardır.

İçtimaî Neviler" adlı makalesinde de toplumları 1- İlkel toplumlar; 2- Milletler olmak üzere iki grupta toplar. İlkel kavimlerin en küçük birimi klandır. Klanlar birleşerek kabileleri, kabileler birleşerek aşiretleri, aşiretler de birleşerek konfederasyonları oluştururlar. İlkel kavimlerin, klanları farklılaşmış ya da farklılaşmamış kavimler; aşiri ve dejenere olmuş kavimler gibi biçimleri vardır.

"Dinin İçtimaî Hizmetleri" adlı üç makalesinde Gökalp, dinin sosyal faydalarının gelişmiş cemiyetlerde aranması gerektiğini belirtir. Ona göre din ibadetler ve itikatlardan ibaret olduğu için siyaset, iktisat, hukuk, sanat, dil ve ilim müesseselerine karışmamalıdır. Dinin içtimai hizmetlerinin sadece ibadet ve itikatların dünyevi faydalarında aranması, bu faydaların da sadece manevî menfaatlerde gözetilmesi gerekir. Gökalp dinî ayinleri müspet ve menfi diye ikiye ayırır. Menfi ayinler "abdest, gusül, taharet, kurban, hac, zekât vb." müminin ferdiyetçi, bir başka ifade ile hayvanî yapısından gelen nesnel arzulardan kurtulması

amacına yöneliktir. Gökalp'a göre bu ibadetler "âbidi az çok mukaddesleştiren" ayinlerdir. Müspet ayinler ise vakte bağlı olma, cemaatle icra edilme ve menfi ayinlerden sonra yerine getirilme şartlarına bağlı olup bunlar beş vakit namaz, teravih, cuma ve bayram namazları ile oruçtur. Dinin içtimaî hizmetleri esas olarak bu müspet ayinlerle ortaya çıkar. Çünkü din dağınık yaşayan fertleri belli zamanlarda toplayıp ruhları kaynaştırır ve böylece "te'sîs-i millet" şeklinde içtimai bir hizmette bulunur, millî vicdanı tesis eder. Esasen "ibadetlerin cemaatle eda edilmesi, mukaddesleşmek için cemaatleşmek lazım olduğuna binaendir." Öte yandan gerçek dindarlar aynı zamanda millî hamiyete sahip oldukları gibi hakiki milliyetperverler de dinin sonsuzluğuna inanırlar.

"Diyanet ve Kaza" başlıklı makalesinde diyanetle kazanın birbirinden çok ayrı şeyler olduğunu ileri süren Gökalp, müftünün kazaya yani hukuka karışmaması gerektiğini savunmuştur.

"Din ve Şeriat" başlıklı makalede de, dinin bir vicdan işi olduğunu ve buna kimsenin karışmaması gerektiğini vurgulayan Gökalp, müftülerin halkın din duygusunun gelişmesine ve ahlaka sağlamlık verecek vaazlarda bulunmasını gerektiğinin altını çizer. Kadılar, şeriatın uygulayıcısıdır, şeriat da yasama gününün koyduğu yasalardan başka bir şey değildir.

İslâm Mecmuası'nda dikkat çeken bir yazı dizisi de İttihat ve Terakki Kongresi dolayısıyla yazılan yazılardır. Gökalp, "İttihat ve Terakki Kongresi" başlığını taşıyan ilk makalesinde, İslâm ve Avrupa medeniyetinin bağdaştırılabileceğini ve böylece Osmanlı Devleti ve milletinin içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtularak muasır Avrupa devletleri ve milletleri sınıfına girebileceğini belirtir. Ona göre bunu yapabilecek siyasî oluşum İttihat ve Terakki Fırkası'dır. Gökalp, bu makalede, İttihat ve Terakki'nin,